

знань народних засідателів та забезпечити їм необхідний мінімум інформації про власні права та обов'язки. Також важливе значення мали і спроби підвищення престижності в очах суспільства посади народного засідателя. В ЗМІ проводилася ідеологічна кампанія по створенню їх позитивного іміджу, постійно підкреслювалися високі моральні та професійні цінності притаманні засідателям, розроблялася система моральних заохочень за виконання обов'язків народних засідателів, а також система пілг для осіб задіяних у судових процесах.

Література:

1. Курочкин В. Сборник «Осиновый край» / В. Курочкин. – Л.: Издательство «Советский писатель», 1990. – 180 с.
2. Терентьев Б. Секция совета народных заседателей по пропаганде правовых знаний / Б. Терентьев // Советская юстиция. – 1975. – № 21. – С. 23-24.
3. Осипова Н. Вклад народных заседателей в укреплении правопорядка / М. Осипова // Советская юстиция. – 1983. – № 8. – С.15-16.
4. Алексеев Н.З. Ленинские идеи в советском уголовном судопроизводстве / Н.З. Алексеев, В. З. Лукашевич. – М., 1970. – 140 с.
5. Осипова М. Организация учебы народных заседателей / М. Осипова // Советская юстиция. – 1975. – № 8. – С. 24-25.

Каненберг-Сандул О.К.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІСТІВ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Одним із ключових питань при переселенні німецьких колоністів стало земельне питання. Перед тим, як перейти до розкриття політики царського уряду у сфері закріплення економічних прав і свобод колоністів, у першу чергу права на землю, слід коротко зупинитися на основних економічних причинах, які обумовили колонізацію південноукраїнських земель. Аналіз вище-

зазначених причин дозволить більш об'єктивно оцінити вимоги колоністів та позицію царського уряду щодо їх задоволення.

Більшість вітчизняних та зарубіжних вчених, аналізуючи чинники, що обумовили згоду російського уряду на масштабну колонізацію своїх земель за допомогою іноземного елементу, доходять до висновку, що лейтмотивом у прийнятті цього рішення стала величезна кількість незаселених родючих земель на нових приєднаних землях [1, с. 12; 2, с. 72; 3, с. 13; 5, с. 15; 6, с. 65]. Сучасні південноукраїнські та південноросійські землі у XVIII ст. являли собою регіон з домінуючим кочовим населенням, яке орієнтувалося на скотарство та торгівлю, натомість осіле землеробське населення компактно групувалося на кордонах цього регіону, поблизу основних фортифікаційних укріплень. Як наслідок, виник своєрідний дисбаланс у розвитку регіону, коли величезні матеріальні ресурси залишалися без належної експлуатації і не приносили прибутку державі.

Таким чином, ключовим завданням російського уряду стало швидке освоєння незаселених земель та їх ефективна експлуатація. В умовах дефіциту власних людських резервів ставку було зроблено на іноземний селянський елемент.

Соціально-економічна та політична ситуація в європейських країнах загалом сприяла колонізаційним планам російського уряду, а в німецьких державах проживало чимало потенційних переселенців, яких слід було заохотити до переїзду в Росію. Звісно, що одним із головних стимулів для прибуття у незнайому, чужу, країну мали бути серйозні економічні пільги і, насамперед, забезпечення переселенців необхідними їм земельними угіддями.

Лише у березні 1764 р. за ініціатииви графа Г. Орлова було розроблено та подано до Сенату документ, яким пропонувалися конкретні рішення вищезазначених питань. Планувалося безкоштовно наділити кожному родину переселенців земельним наділом розміром у 30 десятин, з яких 15 десятин залишити на землі для запашки, 5 десятин – на сінокоси, 5 – на лісові площі, а останню частину поділити на «усадьбову» (місце для будинку та городу)

та пасовисько [8]. Передача земельного наділу мала відбутися за наявності дотримання колоністами ряду умов: 1) переселенці погоджуються на міноратний принцип спадкування батьківського господарства, за якого земельна власність переходить до молодшого сина; 2) після смерті батька, за відсутності синів, представникам жіночої частини сім'ї буде надано право надалі використовувати наділ, однак його офіційним розпорядником буде визнано чоловіка, який увійде у сім'ю внаслідок шлюбу або в інший спосіб; 3) переселенці не мають права закладати, продавати та дрібнити наділ без дозволу органів громадського самоврядування [4, с. 44]. Ці пропозиції було підтримано сенаторами та імператрицею і вони стали основою для подальшого правового регулювання земельних відносин між колоністами та російським урядом. У зв'язку із цим, слід більш детально зупинитися на їх нормативному закріпленні, механізмові реалізації та практики втілення у життя.

Наступним важливим питанням, яке поставало перед російським урядом, стало визначення суб'єкта права власності на землю. Для Росії того періоду залишалася домінуючою колективна, громадська власність на землю, яка історично сформувалася у попередній період, і як свідчать дослідження, відповідала інтересам і селянства, і держави. Так, за словами сучасного дослідника соціальної історії Б. Міронова: «Протягом XVIII ст. в Європейській Росії відбулася остаточна уніфікація земельних прав та відносин усіх категорій російського селянства за моделлю передільної громади, із круговою порукою, примусовою сівозміною і через-смужжям» [7, с. 369]. За таких умов цілком логічним було би поширення принципу колективного землеволодіння і на іноземних переселенців, у тому числі і з німецьких держав.

Прийнятий в 1857 р. Статут про колонії іноземців в Російській імперії суттєво не вплинув на обсяг земельних прав колоністів. Фактично, цим законодавчим актом було підтверджено основні принципи та інститути земельних правовідносин, закріплені у попередній період. Статті 155 – 156 визначали обов'язок держави надати переселенцям земельну ділянку відповідного

розміру, придатну для ведення сільського господарства. У випадку наявності на місці поселень ділянок, непридатних для обробітку (річки, болота, солончаки), вони не включалися до загального обрахунку, але передавалися у користування селянам [9]. Порівняння наведеного у документі мінімального розміру гарантованого земельного наділу дозволяє говорити, що найбільші привілеї серед німецьких переселенців отримали представники менонітів – саратовським колоністам надавалося 20 десятин на душу, поселенцям на прибалтійських землях – 30 десятин на сімейство, новоросійським поселенцям – 60 десятин на сімейство, менонітам – 65 десятин [9]. Підтверджувався бівалентний статус колоністського земельного наділу – стаття 159 Статуту визначала подвірну-спадкову форму користування землею, однак власником усієї землі продовжувала бути уся громада. Відповідно, відчуження земельних наділів без згоди громади не допускалось [9]. Виключення робилося лише для наділів, яких було придбано за власний кошт та якими, у відповідності до ст.ст. 166 та 167 Статуту, колоністи мали право розпоряджатися на власний розсуд. При спадкуванні колоністського наділу продовжував діяти принцип мінорату, а старший син міг отримати земельний наділ виключно у випадках неспроможності передачі землі молодшому сину через його недієздатність або інші поважні причини (ст.ст. 169 – 170 Статуту) [9]. Усе вищезазначене дозволяє зробити висновок, що норми Статуту 1857 року фактично відтворили усі базові положення про земельні права колоністів, закріплені у нормативно-правових актах попереднього періоду.

Проведення селянської реформи 60-х рр. XIX ст. та зміни у правовому статусі сільського населення не могли не вплинути на характер і обсяг земельних прав колоністів. У рамках загального курсу уніфікації правового статусу іноземних поселенців та його зближення зі статусом російського селянства, колоністи поселенці переводилися у розряд вільних сільських обивателів. Відповідно до прийнятого 4 червня 1871 р. закону «Правило облаштування поселян-власників (колишніх колоністів) посаджених на казенних

землях» [10, с. 140] колоністи у правовому статусі зближалися із селянами-власниками, зберігаючи окремі особисті права та привілеї, надані на попередньому етапі.

Важливим значенням нового закону стало запровадження механізму юридичного оформлення земельної власності сільських громад [10, с. 146]. Зокрема, для підтвердження володіння землею та навколишніми угіддями кожній колонії видавався спеціальний нотаріальний акт – власницький запис, в якому зафіксувалася відповідна форма землеволодіння, кількість власників земельних наділів, встановлювалася площа мирських наділів та характер їх користування, а також закріплювалися розміри сплати офіційного державного земельного податку.

Законом 1871 р. було зроблено спробу розв'язати ще одне складне для німецьких колоній питання – забезпечення земельних прав бідних (безземельних та малоземельних) колоністів. Розробляючи законодавчі положення «Правил», що регулювали систему земельних відносин, царський уряд прагнув зобов'язати колонії надавати таким категоріям осіб відповідні земельні наділи. У законі було приписано що у разі наявності в колонії надлишкових земельних ресурсів, «проти установленого нормального наділу», остання повинна була прийняти у своє середовище відповідну кількість малоземельних, яка може бути наділена у нормальному розмірі без складання спеціальних вироків» [10, с. 144].

Підсумовуючи усе вищезазначене, слід сказати, що в німецьких колоніях царським урядом на підставі аналізу умов здійснення сільськогосподарської діяльності на південноукраїнських землях було запроваджено особливу форму землеволодіння та землекористування, яка поєднала колективістські та індивідуалістичні принципи права власності на землю німецької марки та російської громади, що базувалися на нормах звичаєвого права німецьких поселенців та громадських традиціях землеволодіння російського селянства. Як наслідок, відбулося встановлення подвійно-спадкової форми, яка визначила специфіку системи землекористування та землеволодіння у німецьких колоніях.

Література:

1. Багалей Д.И. Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры. Киев : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1889. 120 с.
2. Бугай Н.Ф. Страницы истории немецкого крестьянства России NB: Исторические исследования. 2013. № 1. С.70–128.
3. Васильчук В.М. Німці в Україні. Історія і сучасність (друга половина XVIII початок XXI ст.). Київ, 2004. 245 с.
4. Велицын А.А. Немцы в России. Очерки исторического развития и настоящего положения немецких колоний на юге и востоке России. Санкт–Петербург: Общественная польза, 1893. 228 с.
5. Євтух В.Б., Чірко Б.В. Німці України. Київ, 1994. 210 с.
6. Замуруйцев О.В. Німецька колонізація Півдня України наприкінці XVIII ст. Вісник КЛУ. Київ, 2001. № 4. С.64– 72.
7. Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи. Санкт–Петербург, 1999 г. Т.1. 420 с.
8. ПСЗРИ. Санкт – Петербург, 1830. Собр. 1. Т. 16 №12095.
9. Свод законов Российской империи (СЗРИ). Т. 12. Ч. 2. Свод учреждений и уставов о колониях иностранцев в империи. Санкт – Петербург, 1857. 1100 с.
10. Свод узаконений и распоряжений правительства по устройству поселянсобственников (бывших колонистов). Санкт – Петербург, 1871. 164 с.

Ченкова К. П.

*асистент кафедри історії держави і права Національного
університету «Одеська юридична академія»*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИХОВНО-ВИПРАВНИХ УСТАНОВ ДЛЯ ДІТЕЙ (XIX – ПОЧ. XX СТ.)

Діючий Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. визначає, що охорона дитинства є система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав [1].

У XIX – на поч. XX ст. в українських губерніях Російської імперії, відсутність на законодавчому рівні чіткого розмежування сфер діяльності між державними, земськими, міськими установа-